

U POHVALU HEREZE¹⁰²

Rijetka je čast danas biti ovdje, a, za mene, i duboko nostalgично. Bilo je to prije samo šezdeset godina kad me – godine 1938., kao dvadesetjednogodišnjeg studenta Koledža Sveučilišta Victoria – prvi put zainteresirala antropologija.

Kasne 1930-e, kad su Hitler, Mussolini i Franco bili u divljačkom pohodu, bile su najtjeskobnije godine koje sam ikada proživio. Ozračje očaja i herojstva prikazao je W. H. Auden u svojoj pjesmi iz 1937. godine, *Danse Macabre*:*

*Zbogom, vi saloni uljuđeni tako,
Profesorsko umno gdje i zašto, s frakom
Diplomate, prepun samosvjesne pompe,
Sada rješavaju stvari plin i bombe ...
Jer Vrag se pobuni, prekršivši riječ,
Dinamitom put svoj iz tamnice probije ...
On van izađe ko gripe zaraza,
Stoji pokraj mosta, čeka pokraj gaza ...
Milijuni već zlu svom nisu izbjegli,
Ko golubi čari zmijskoj mu podlegli,
Na zemlji stotine stabala se suši,
Sjekira sam, zato moram da ih rušim ...
Moram preuzeti brigu oko vatre,
Tečne da gradove ljudske čežnje satrem ...*

Bjesnio je Španjolski građanski rat. Godine 1937., u baskijskom selu Guernica, 1 456 ljudi ubijeno je u zračnom napadu bombardera nacističke Njemačke – čudovišni događaj koji je oživljen u prikazu muke na Picassovoj slici.

* Prilagođeno prema W. H. Auden, »Danse Macabre«, *Sarajevske sveske* (2009), 23–24:605–606 (izabrali i preveli Marko Vešović i Omer Hadžiselimović).

Kada sam, 1938. godine, sudjelovao u govorničkom natjecanju za Plunketovu medalju Debatnog društva Koledža Victoria, govorio sam o Johnu Cornfordu koji je ubijen u Španjolskoj na svoj dvadeset i prvi rođendan. On je bio kemбриčki pjesnik i – među ostalim – komunist i praunuk Charlesa Darwina.

Također, tih sam godina na Victoriji igrao ulogu Ernsta Tausiga u antinacističkoj drami Clifforda Odetsa *Sve dok ne umrem*, u kojoj je bilo visokoparnog govora o »braći« koja žive u »sovjetima svijeta«. Bila su to, sasvim sigurno, duboko zbunjujuća i nemirna vremena za studiranje.

Na Koledžu Sveučilišta Victoria bio sam, od 1934. godine, student Tommyja Huntera (kako smo ga zvali), profesora filozofije i psihologije, i Ivana Sutherlanda. A zatim, od 1937. godine, student Ernesta Beagleholea.

Stekavši doktorat na Sveučilištu u Londonu, Ernest Beaglehole otišao je na Yale raditi s Edwardom Sapirom, briljantnim studentom Franza Boasa, koji je, pak, 1899. godine, na Sveučilištu Columbia u New Yorku, postao prvi profesor antropologije u Americi.

Boas je bio njemački geograf, novokantovski idealist s dubokim antagonizmom prema evolucijskoj teoriji, čija je ideja vodilja, prema riječima jednog od njegovih studenata, bila »potpuno oblikovanje svakog ljudskog izraza – nutarnje misli i vanjskog ponašanja – putem društvenog uvjetovanja«.

Upravo je tu boasovsku paradigmu iz 1930-ih prihvatio Ernest Beaglehole, prijateljevši se s Margaret Mead dok je bio u Americi, te je tu paradigmu prenio na Koledž Sveučilišta Victoria 1937. godine. Meni, koji sam tražio neku vrst mjerila u terminima kojega bih razumijevao ljudsko ponašanje, ona je došla kao pravo otkriće, te sam 6. rujna 1938. godine u studentskim novinama *Salient* (u kojima sam, u to vrijeme, bio književni urednik), u članku pod naslovom »Anatomija uma«,

po uzoru na Margaret Mead i Ernesta Beagleholea, tvrdio da svi »ciljevi i želje koji određuju ponašanje« proizlaze iz »društvene okoline«.

I upravo je tu paradigmu, u istraživanju koje je osmislio i nadzirao Franz Boas, navodno potvrdila Margaret Mead u svojoj poznatoj knjizi iz 1928. godine, *Sazrijevanje na Samoi*.

Ta me paradigma toliko zaokupila da sam 1939. godine, uz ohrabrenje Ernesta Beagleholea, odlučio otići na Samou kao školski učitelj, kako bih iz prve ruke istražio kulturno određivanje ljudskog ponašanja. I to bez stečene diplome prvog stupnja na Victoriji.

Kad sam stigao na Samou, moje je prihvaćanje samoanskih radova dr. Mead bilo toliko potpuno da sam u svojim prvim istraživanjima odbacivao ili zanemarivao sve dokaze koji su proturječili njezinim nalazima. Doista, sve dok nisam ovladao samoanskim jezikom, dok nisam bio prihvaćen u samoansku obitelj, te dok nisam, nakon što mi je dodijeljena titula, počeo prisustvovati vijećanjima poglavica, nisam bio potpuno svjestan razmjera nesuglasja između prikaza Meadove i stvarnosti kojoj sam svjedočio. Kad sam napustio Samou u studenome 1943. godine, nakon što sam tamo proboravio više od tri i pol godine, postalo mi je jasno, poslije dugotrajnih istraživanja, da je opis Samoe Margaret Mead ozbiljno manjkav s više strana, te da je njezin prikaz seksualnih običaja Samoanaca posve pogrešan.

Zahvaljujući svojim istraživanjima iz prve ruke, postao sam – nesvjesno – heretik.

Po povratku na Novi Zeland, čekajući da otplovim za Englesku kao član Kraljevske novozelandske mornaričke dobrovoljačke pričuve, obavijestio sam Ernesta Beagleholea, kao i svog drugog antropološkog mentora, H. D. Skinnera, ravnatelja Otago muzeja, o svojim sumnjama u vezi s prikazom Samoe dr. Mead. Ni jedan od njih nije me shvatio

ozbiljno. Da bi jedna tako poznata antropologinja, kao što je bila Margaret Mead, mogla tako pogriješiti bilo je jednostavno neprihvatljivo.

Isto takvo iskustvo imao sam kasnih 1940-ih godina, u Odsjeku za antropologiju Londonske škole ekonomije, kad sam svoje sumnje iznio profesoru Raymondu Firthu i drugima. Dotle je reputacija dr. Mead bila već čvrsto uspostavljena i Raymond Firth je, kako je rekao Meadovoj 1950. godine, gajio »istinsko poštovanje i divljenje« prema njezinom radu. I tako sam ostao neuslišani heretik.

Izraz heretik izveden je iz grčke riječi za izbor, stoga se odnosi na onoga tko bira misliti za sebe, a zatim – ako ima hrabrosti – dovodi u pitanje gledišta onih s kojima je inače povezan.

To je rizična i opasna aktivnost. U religijskim organizacijama, a napose onima s kredom* (riječ koja dolazi od latinskog *credo* ili vjerujem), hereza je strogo zabranjena. Hereza je, dakle, riječ koja izaziva jezu kod onih s religijskim uvjerenjima.

Prošlo je svega nekoliko stotina godina otkako su heretici bili spaljivani na lomačama, kao Serveto u Ženevi 1553. ili Bruno u Rimu 1600. godine. Još nedavno je, 1993. godine, dr. Peter Cameron, jedan od zaređenih pastora Prezbiterijanske crkve Australije, osuđen zbog hereze zato što je, u propovijedi, zagovarao zaređivanje žena i propitivao neka gledišta sv. Pavla.

Religije su, dakle – s važnom iznimkom budizma – zatvoreni sustavi vjerovanja, u kojima je svako propitivanje propisane doktrine od strane sljedbenika strogo zabranjeno pod prijetnjom kazne.

U znanosti, međutim, koja je otvoreni sustav razumijevanja, i u kojoj je »istina samo stalna mogućnost pogreške«, stvari su drugačije. Za razliku od zatvorenih sustava vjerovanja, znanost napreduje potresajući same temelje znanja;

* U engleskom izvorniku na ovome mjestu stoji riječ *creeds* – op. prev.

pokazujući da relevantne činjenice nisu u skladu s prihvaćenom dogmom.

To je duboko uznemirujuća aktivnost, a u povijesti znanosti znala je voditi do potpunog potiskivanja, kao u slučaju Galilea, »tvorca moderne znanstvene metode«, koji je 1633. godine, pod prijetnjom mučenja od strane Svete rimske i univerzalne inkvizicije, bio prisiljen odreći se kopernikanskog sustava.

A premda je Charles Darwin na kraju ostao živ i zdrav u Westminster Abbeyu, bio je podvrgnut svakovrsnom blaćenju nakon objave, 1859. godine, svoje heretičke knjige *Postanak vrsta putem prirodnog odabira*.

Tu imamo posla s velikim smjenama paradigmi u znanosti. Posljednja se takva velika smjena zbila sredinom 1960-ih s prijelazom s fiksizma na tektoniku ploča u znanostima o Zemlji. Niles Eldredge je zabilježio kako se na dodiplomskim kolegijima na Sveučilištu Columbia u ranim 1960-ima govorilo da je tektonika ploča besmislica, da bi u vrijeme kad je upisao diplomski studij, to postala »nova istina«. Do toga je došlo objavom ključnog članka o širenju oceanskog dna u časopisu *Science* 1966. godine. Zamisao o tektonici ploča rodila se u glavi Alfreda Wegenera. A, kao što je zapisao Lawrence Bragg, kad su Wegenerova heretička gledišta prvi put predstavljena u Manchesteru, 1922. godine, lokalni su geolozi bili bijesni. »Riječima se ne može opisati«, kaže Bragg, »njihov krajnji prezir prema nečemu tako smiješnom«.

Čak i u znanosti, dakle, mračnjaštvo može predstavljati moćnu silu. Doista, kao što je T. H. Huxley jednom primijetio: »Svaka velika znanstvena istina počela je kao hereza.« No, zbog toga što je to otvoren sustav u kojemu (prema riječima Bronowskoga) »provjeru istinitosti predstavlja samo poznati činjenični dokaz«, znanost doista napreduje i tektonika ploča sada je istisnula fiksizam.

Nadalje, kao što je istaknuo Carl Sagan u svojoj posljednjoj knjizi *Svijet progonjen demonima*, znanost je – znakovito – sustav misli koji aktivno ohrabruje herezu, te koji najviše nagrade daje onima koji »uvjerljivo uspiju dokazati da su utvrđena vjerovanja kriva«.*

I tako, i u znanosti i u akademskim krugovima, heretičko mišljenje zaslužuje biti i slavljeno i aktivno prakticirano.

No, u znanosti, biti uspješan heretik nije nimalo lako jer uvjerljivo dokazivanje da su utvrđena vjerovanja kriva zahtijeva prikupljanje nepobitnih dokaza. Drugim riječima, u znanosti, od heretika se traži da »stvari izvede na čistac«.

Drama *Heretik* Davida Williamsona, koju su neki od vas možda i vidjeli, govori o onome što je veliki škotski filozof David Hume nazvao pitanjem od neizrecive važnosti: »U čemu je temelj ljudske prirode?« Danas, na kraju dvadesetog stoljeća – šezdeset godina nakon 1938. godine – nalazimo se, kao što ću ubrzo pojasniti, bliže znanstveno utemeljenom odgovoru na to pitanje nego ikada prije.

Glavna ideologija dvadesetog stoljeća – koja se u nekim vidovima ne razlikuje bitno od marksizma – jest doktrina da je »svo ljudsko ponašanje rezultat društvenog i kulturnog uvjetovanja«. Pod utjecajem Franza Boasa i njegovih studenata, ta je paradigma, koja sustavno isključuje biologiju, dominirala antropologijom dvadesetog stoljeća. Ona se sada uobičajeno naziva boasovskim kulturalizmom.

Godine 1917., dva su Boasova studenta, Alfred Kroeber i Robert Lowie, bez ikakvih priloženih empirijskih dokaza, proglasili da između kulturne antropologije i biologije postoji »ponor«, »vječni jaz«, koji se ne može premostiti.

Upravo je u nastojanju da pribavi dokaze za takvo ideološko stajalište Franz Boas, 1925. godine, dao u zadatak jednoj od svojih studentica, Margaret Mead, istražiti nasljeđivanje

* Citirano prema C. Sagan, *Svijet progonjen demonima* (Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, 2013, prevela Rajka Rusan), str. 40.

i okolinu u odnosu na adolescenciju među Polinežanima Samoe. Meadova je stigla na Američku Samou 31. kolovoza 1925. godine. Nakon dva mjeseca učenja samoanskog jezika u luci Pago Pago, provela je nešto više od pet mjeseci na otocima Manu'a, prije povratka u New York preko Australije i južne Francuske.

Godine 1928. u *Sazrijevanju na Samoi*, koje je postalo najvećom antropološkom uspješnicom svih vremena, Meadova je zaključila da se adolescentsko ponašanje u ljudi može objasniti jedino u terminima društvene okoline. »Ljudska je priroda«, izjavila je, »najsiroviji i najmanje diferencirani od svih sirovih materijala«. Tako je, u potpunom suglasju s Franzom Boasom, pisala o »fenomenu društvenog pritiska i njegovoj apsolutnoj determinativnosti u oblikovanju jedinke unutar njezinih granica«. Bio je to kulturni determinizam najdoktrinarnije vrste.

Godine 1930., krajnji zaključak Meadove uvršten je u *Enciklopediju društvenih znanosti*, a za sve koji su pohađali koledž u Americi 1930-ih, *Sazrijevanje na Samoi* nije bilo samo obvezna literatura, nego i klasik univerzalnih istina – kao što je to bilo i na Koledžu Sveučilišta Victoria.

Godine 1955., nakon završetka doktorskog studija na Sveučilištu u Cambridgeu, te godine provedene na Sveučilištu Otago, postao sam član – i još uvijek jesam – Istraživačke škole pacifičkih i azijskih studija (kako se ta škola sada zove) pri Australskom nacionalnom sveučilištu u Canberri.

A odatle sam se, 1965. godine (nakon susreta s dr. Mead u Canberri 1964.) vratio na Samou kako bih, u nešto više od dvije godine, potanko istražio svaki aspekt njezinog prikaza ponašanja Samoanaca.

Do toga je vremena Margaret Mead već postala slavna ličnost. Godine 1969. časopis *Time* nazvao ju je »Majkom Svijeta«. Postala je, prema riječima njene biografkinje Jane Howard, »nesumnjivo najviše javno slavljeni znanstvenik u

Americi«. Doista, tijekom posljednjeg desetljeća života, nju se počelo smatrati sveznajućim, čudotvornim matrijarhom. U jednom od viceva koji su u to doba kružili Amerikom govorilo se kako dr. Mead naziva proročište u Delfiju i obraća se staroj proročici riječima: »Halo, postoji li nešto što biste željeli znati?« U časopisu *American Anthropologist* nazvana je, 1980. godine, »doista najpoznatijim i najutjecajnijim antropologom u svijetu«. Postala je obožavanom Majkom-Boginjom američke kulturne antropologije. Golemi udarni krater na planetu Veneri – koji u promjeru mjeri nekih 175 milja* – po njoj je dobio ime.

Dovesti u pitanje zaključke Majke-Boginje bilo je, rekli bi neki, poprilično tvrdoglavo, no u kolovozu 1978. godine pisao sam dr. Mead, nudeći da joj pošaljem skicu opovrgavanja rezultata njezinih samoanskih istraživanja, na kojoj sam radio. Bilo je to opovrgavanje u poperovskom smislu, pri čemu sam prikupio širok raspon etnografskih dokaza pomoću kojih sam sustavno utvrdio razmjere u kojima je dr. Mead pogrešno izvijestila o Samoi i pogrešno je protumačila. Kako se to dogodilo, nisam uopće znao. Na žalost, Margaret Mead je preminula 15. studenoga 1978. godine, a da nikad nije pročitala moj heretički tekst.

Kad je opovrgavanje napokon objavljeno, u izdanju *Harvard University Pressa*, 1983. godine, zaprepaštenost je, napose u Americi, bila golema. Bez upozorenja, midovsko je sanjarenje o Samoi naglo prekinuto. Za američke antropologe bio je to, kako ga je jedan od njih nazvao, »seizmički događaj«, a, promatrajući srušeno zdanje, nelagoda onih čija su vjerovanja tako grubo uzdrmana brzo se pretvorila u bijes protiv antipodnog antikrista koji je oskrnuo njihov *sanctum sanctorum*. I odmah se, kao što je zapisala jedna promatračica, našlo mnogo onih koji su se doimali spremnima rastrgati Dereka Freemana »ud po ud«.

* Približno 280 km – op. prev.

Svatko tko dovodi u pitanje izjave Majke-Boginje očito je nezdrava uma. Tako se za mene govorilo da sam »lud«, da me »pokreće nakupljena zloba«; da »izbacujem samo ispljuvke«; da sam pokušao podmititi samoanske akademike i – najmaštovitije od svega – da sam »misionarku napao sjekirom«. Put heretika može biti uistinu zabavan.

Stvari su dostigle vrhunac u studenome 1983. godine, kada je, za vrijeme 82-og godišnjeg susreta Američkog antropološkog udruženja u Chicagu, održana posebna sesija posvećena evaluaciji mojeg opovrgavanja. Prisustvovalo je više od tisuću sudionika. Sesija je započela uobičajeno, no kad se krenulo s raspravom, ona se izrodila u delirij kleveta. Jedan je svjedok to opisao kao »neku vrst grotesknog grupnog ludila«; drugi mi je pisao: »Osjećao sam se kao da sam u sobi s ... ljudima spremnim za linč«.

Štoviše, na godišnjem sastanku Američkog antropološkog udruženja, kasnije istog dana, pokrenuto je pitanje prokazivanja mojeg opovrgavanja kao »neznanstvenog«, *stavljeno na glasovanje* i prihvaćeno!

To što su članovi jednog strukovnog udruženja mogli tražiti da o važnom znanstvenom i akademskom pitanju odluče na neprikriveno politički način, nastojeći dizanjem ruku odbaciti opovrgavanje koje je utemeljeno na uvjerljivom nizu činjeničnih dokaza, predstavlja zapanjujući primjer neobuzdanog uspona onoga što je Francis Bacon, u svome djelu *Novum Organum* iz 1620. godine, nazvao »idolima plemena«.

Sada dolazim do onoga što je za mene bio najmanje očekivani rasplet.

Kad sam se vratio na Američku Samou, 1987. godine, Galea'i Poumele, tadašnji samoanski tajnik za samoanske poslove, upoznao me s uglednom samoanskom gospođom koju nikad ranije nisam bio sreo. Za vrijeme mojih prijašnjih posjeta otocima Manu'a ona je živjela na Havajima, kamo je sa svojom obitelji otišla 1962. godine. Bila je to Fa'apua'a

Fa'amu, koja je 1926. godine bila najbliža samoanska prijateljica Margaret Mead. Godine 1987., u dobi od osamdeset i šest godina, ona je još uvijek potpuno vladala svojim mentalnim sposobnostima.

Samoanci se odaju nečemu što bi se moglo nazvati »rekreativnim laganjem« ili *taufā'ase'e*. Prema riječima O'Meare, »ljudi svih dobi bave se time; pričaju vam priče, naročito o seksu, nastoje da im povjerujete, a onda se nešto kao smijuckaju u sebi«. Među Samoancima je to »jedan od glavnih oblika zabave«, te je uvelike dio samoanske kulture.

Fa'apua'a je pod zakletvom posvjedočila Galea'i Pumeleu da kad je Meadova ispitivala nju i njezinu prijateljicu Fofou o samoanskom seksualnom ponašanju, njima je bilo nelagodno, te su – *u šali* – Meadovoj ispričale suštu suprotnost istine.

Godine 1988., i ponovno 1993. (nakon što sam u Kongresnoj knjižnici pronašao određeni broj pisama, sva na samoanskom jeziku, koja je Fa'apua'a pisala Meadovoj 1926. godine), Fa'apuino je svjedočenje potanko istražio dr. Unasa L. Va'a (sada) s Nacionalnog sveučilišta Samoe. Godine 1990. pribavio sam iz arhiva Američkog filozofskog društva, u Philadelphiji, preslike osobne prepiske između Franza Boasa i Margaret Mead iz 1925. i 1926. godine. Zatim sam, 1992. godine, uspio u Washingtonu, D. C., u sobi za rukopise Kongresne knjižnice, proučiti sve samoanske bilješke Meadove. Iz tih i drugih izvornih materijala bilo je moguće utvrditi što je zapravo snašlo dvadesetčetverogodišnju Margaret Mead na Samoi 1926. godine. To je priča koja puno toga otkriva.

Dok je Margaret Mead bila Boasova doktorska studentica na Columbiji, njezina je velika želja bila provesti etnološko istraživanje u nekom netaknutom dijelu Polinezije. I tako, kad joj je Boas nametnuo posve drugačiji projekt, za koji nije imala pravog interesa, ona je smjesta ušla u privatni

aranžman s Bishopovim muzejom u Honoluluu, kako bi na Samoi provela onu vrst etnološkog istraživanja koja joj je bila na srcu. Taj je aranžman držala skrivenim od Boasa, njezinog službeno nadređenog, koji joj je višekratno savjetovao da se suzdrži od etnološkog istraživanja dok je na Samoi. Silno ambiciozna, ona je prkosno izgarala od posla. To će izravno dovesti do toga da bude obmanuta od Fa'apue i Fofoe.

Na Novu godinu 1926., otok na kojemu je Meadova radila pogodio je razoran uragan, koji je, po riječima Meadove, »sruvio sa zemljom 75 % kuća na otoku Ta'u« i »općenito narušio organizaciju domorodačkog društva«. Ponajviše zbog tog poremećaja, Meadova je ustrajala u svom etnološkom istraživanju za Bishopov muzej, odgađajući na neodređeno vrijeme bilo kakvo sustavno istraživanje seksualnog ponašanja adolescentica koje je trebala proučiti.

I tako je za vrijeme Martovskih ida, dok se bavila etnologijom na otoku Ofu, i dok je njezin rad o adolescenticama, zbog zanemarivanja, bio u stanju akutne krize, Meadova, nadajući se nadoknaditi izgubljeno vrijeme, počela ispitivati svoje suputnice Fa'apuu i Fofou (obje tada u dobi od dvadeset i četiri godine) o seksualnom ponašanju samoanskih djevojaka.

Iz dnevnika Meadove i iz Fa'apuinaog svjedočenja možemo to ispitivanje datirati s 13. ožujka 1926. godine. Ono što su zbunjene Fa'apua'a i Fofoa rekle Meadovoj bila je sušta suprotnost istini i o tome imamo najjasniji mogući dokaz u pismu koje je Meadova napisala Boasu već sljedećeg dana. U pismu Meadova izvješćuje Boasa da na Samoi nema »ograda« u seksualnom ponašanju za vrijeme adolescencije, što je ona ista pogrešna informacija koju su joj, u šali, prethodnog dana priopćile Fa'apua'a i Fofoa. U stvari je u to doba na Samoi postojao kult djevičanstva s ritualnom defloracijom prilikom vjenčanja. Stoga je pismo Meadove Boasu od 14. ožujka 1926. godine »pištalj iz kojeg se dimi«, pozitivni dokaz da je ona doista bila obmanuta.

Nekoliko dana nakon što je obmanuta, Meadova je pisala Boasu ponovno predlažući skraćenje svog terenskog rada za više od mjesec dana. Njezino planirano istraživanje seksualnog ponašanja adolescentica, što je zapravo trebala proučiti, nikada nije poduzeto. Umjesto toga, ona se oslanjala na potpuno pogrešnu informaciju kojom je obmanuta.

I tako, kao što govori moj lik u drami Davida Williamsona: »Sveukupni pogled na ljudsku vrstu konstruiran je na temelju nevinih laži dviju mladih žena.«

Tu imamo posla s jednim od najneobičnijih događaja u intelektualnoj povijesti dvadesetog stoljeća. Margaret Mead, kako pokazuju povijesni dokazi, sasvim su obmanule njezine samoanske kazivačice. A ona je, pak, sa svoje strane, uvjeravajući Franza Boasa, Bronisława Malinowskoga, Ruth Benedict i druge u »vjerodostojnost« svojega prikaza Samoe, nesvjesno pogrešno informirala i zavela praktički cijeli antropološki establišment, kao i široki krug inteligencije, uključujući i tako oštroumne skeptike kao što su Bertrand Russell i H. L. Mencken.

Da bi polinezijska šala mogla proizvesti takav učinak u središtima visokog obrazovanja po cijelom zapadnom svijetu neizmjerljivo je komično. No, iza komedije postoji i surova stvarnost. Sada je očito da su, desetljeće za desetljećem, u predavaonicama sveučilišta i koledža širom zapadnog svijeta, studenti bili pogrešno informirani o pitanju od fundamentalne važnosti, od profesora koji su, vjerujući zaključku Meadove iz 1928., i sâmi bili kognitivno zavedeni.

Sve u svemu, to je jedna od najvećih priča u povijesti antropologije. Potanko je ispričana u mojoj knjizi *Kobna obmana Margaret Mead: Historijska analiza njezinih samoanskih istraživanja*, koja će u SAD-u biti objavljena kasnije ove godine, u izdanju *Westview Pressa*.

Cilj i Boasa i Meadove bio je isključiti biologiju – a napose evolucijsku biologiju – iz proučavanja ljudskog ponašanja.

Premda je, kao što je sada poznato, krajnji zaključak Meadove iz *Sazrijevanja na Samoi* krivotvoren i vodi u potpunu zabludu, oduševljeno ga je bio prihvatio Franz Boas. Godine 1934., dok je još bio profesor antropologije na Sveučilištu Columbia, Boas je u *Enciklopediji društvenih znanosti* zaključio da su »genski elementi koji mogu određivati ličnost« »potpuno irelevantni u usporedbi s moćnim utjecajem kulturne okoline«. Upravo je ta antievolucijska ideologija ona koja je dominirala mišljenjem u društvenim znanostima većim dijelom dvadesetog stoljeća.

Sada znamo da su Meadova i Boas bili u potpunoj zabludi. Boas je preminuo 1942. godine. Dotada su već Oswald Avery i njegovi kolege aktivno istraživali značajke DNK koja je otkrivena još 1869. godine. Nakon određivanja kemijske strukture DNK od Cricka i Watsona, 1953. godine, što je bio događaj koji je John Maynard Smith rangirao kao »najvažnije otkriće u biologiji od Darwina«, genetika i molekularna biologija procvale su na najčudesniji način. »Svjedočimo«, prema riječima Ernsta Mayra, »dosad nezabilježenim otkrićima u genetici, staničnoj biologiji i neuroznanosti ...« Nikada prije nije bilo tako fundamentalnog napretka u našem razumijevanju mehanizama života.

U nedavno objavljenom članku o »Ljudskom genomu« od Mandela, procijenjeno je da postoji »oko 3 000 genskih bolesti« poznatih u ljudi, od kojih mnoge »utječu na funkciju mozga« ili ponašanje na neki način. To pokazuje da je Boasov zaključak iz 1934. godine besmislen.

Iz rada na ljudskom genomu, kao i na genomima drugih oblika života, postalo je očito, kako je veliki evolucijski biolog Dobzhansky jednom primijetio, da smo mi ljudi »u srodstvu sa svime što živi«. Izvanredan primjer toga nedavno je došao na svjetlo s uspješnim sekvenciranjem približno 6 000 gena kvasca – jednostaničnih gljivica koje se koriste u pekarskoj i pivarskoj industriji. Howard Bussey sa Sveučilišta McGill, koji je koordinirao sekvenciranje kvašćevih kromosoma 1 i 16, držao

je seminar o svom radu, kad je jedan uvaženi kolega digao ruku. »Što«, pitao je, »mišićna bjelančevina, kao što je miozin, radi u kvascu? Kvasac se ne kreće!« »Miozin«, pojasnio je Howard Bussey, »obavlja isti posao u kvascu, kao i u ljudi. On se vezuje s aktinom i drugim bjelančevinama koje pokreću tvorbe poput mitohondrija u stanicama.« »Kontraktilne bjelančevine, kao one u kvasca,« nastavio je Bussey, »ili, uostalom, u rajčica, u životinja su međusobno isprepletene, kako bi oblikovale mišiće.« Razmislite o tome kad idući put uzmete sendvič s rajčicom: mi smo doista u srodstvu sa svime što živi.

Simon Easteal, koji vodi Grupi za ljudsku genetiku na Školi za medicinska istraživanja »John Curtin« pri Australskom nacionalnom sveučilištu, procijenivši da postoji samo 1,6-postotna razlika između ljudske jezgrene DNK i one čimpanza, zaključio je, sa svojim kolegama, da su se ljudi odvojili od čimpanza prije svega 3,6 do 4 milijuna godina. Drugi genetičari pretpostavljaju da se to zbilo prije najviše 5 milijuna godina.

Time smo dosegli onu točku u povijesti ljudskog razumijevanja kada se, kao što je to nedavno izrekao Daniel Dennett, »o fundamentalnoj jezgri suvremenog darvinizma, teoriji reprodukcije i evolucije zasnovane na DNK ... među znanstvenicima više ne raspravlja«.

Mi smo, kao što je sada posve jasno, proizvodi evolucije. Ili, recimo to dramatičnije, mi nismo pali anđeli, nego uzdignuti majmuni. Taj ključni uvid mijenja sve naše dugo uvažavane pretpostavke o nama sâmima. U njegovom svjetlu, ljudska povijest, prvi put, postaje potpuno shvatljivom, a ljudsko ponašanje razumljivijim nego ikad prije. Tu radikalnu preobrazbu u ljudskom razumijevanju – koja je do vrhunca došla u kasnim 1990-ima – zvat ću »novim evolucijskim prosvjetiteljstvom«. I s velikom sigurnošću predviđam da će ono, budući da se temelji na potpuno provjerenim znanstvenim spoznajama, zasjeniti prosvjetiteljstvo osamnaestog stoljeća.

Fundamentalni napredak u posljednjih četrdeset godina u genetici i molekularnoj biologiji praćen je usporedivim napretkom u primatologiji, ljudskoj etologiji i, napose, u neuroznanostima. Dana 17. srpnja 1990. godine predsjednik Sjedinjenih Američkih Država proglasio je 1990-e »desetljećem mozga«. U to nas je desetljeće uvela objava knjige Paula MacLeana *Trojedni mozak u evoluciji*, u kojoj je pokazano da ljudski mozak sadrži tri filogenetski dane formacije: reptilsku, paleomamalijsku i neomamalijsku, koje odražavaju nasljedno srodstvo s gmazovima, ranim sisavcima i kasnim sisavcima.

Glavna značajka paleomamalijskog mozga jest limbički sustav koji se u prvom redu bavi visceralnim procesima i emocijama. Upravo je u tom filogenetski drevnom dijelu naših mozgova, koji je praktički istovjetan limbičkom sustavu naših primatskih rođaka čimpanza, i koji je evoluirao davno prije pojave kulturnih prilagodbi, najveći dio naše ljudske prirode fiziološki programiran.

Tako su Joseph LeDoux i njegovi kolege nedavno pokazali da je amigdala (koja je dio onoga što MacLean naziva limbičkim sustavom) povezana, u svih vrsta koje amigdalu imaju, s reakcijama straha. »Znakovita je činjenica«, piše LeDoux, »da se, na razini ponašanja, obrana od opasnosti u različitim vrstama postiže na mnogo različitih načina, no uloga je amigdale uvijek ista, i prenosi se preko raznolikih grana evolucijskog razvoja.« Amigdala je, dakle, jedan od »emocionalnih sustava« ljudskog mozga, od kojih je svaki, kako kaže LeDoux, »evoluirao s različitom funkcionalnom svrhom i iz svakog proizlaze različite vrste emocija«. Nadalje, »ti sustavi djeluju izvan područja svijesti« i »konstituiraju emocionalno nesvjesno«.

Amigdala u *Homo sapiens*a, dakle, ni u kojem smislu nije proizvod nedavnog društvenog ili kulturnog uvjetovanja. Ti nalazi čine arkanski besmislenom tvrdnju Clifforda Geertza, na tragu Boasa i Meadove, da su »naše emocije ... kao i sâm naš živčani sustav ... kulturni produkti«. Naprotiv, kao što primjećuje Roger Shepard u svom doprinosu nedavno

objavljenoj knjizi *Karakterizacija ljudskih psihičkih prilagodbi*, neki su elementi ljudske kognicije i ponašanja filogenetski dani. Baš kao što je to rekao W. D. Hamilton, »*tabula* ljudske prirode nikad nije bila *rasa* i sada je iščitavamo«.

Još su važniji prednji režnjevi naših mozgova koje se opisuje kao »neokorteks limbičkog sustava«, a koji su sjedište svijesti i, ono najvažnije, ljudske sposobnosti donošenja odluka. Ta je sposobnost, kao što su pokazala istraživanja J. Z. Younga, Johna Tylera Bonnera, Antonija Damasija i drugih, *biološki* dana. Dakle, kao što je rekao Richard Passingham, jedan od najistaknutijih istraživača na tom polju: »Ljudska su bića sposobna za voljno djelovanje u najužem smislu; to jest, voljno djelovanje koje uključuje svjesnu usporedbu različitih smjerova djelovanja.«

Ljudska je sposobnost donošenja odluka, iz koje izvire i umjetnost i znanost, dakle, *biološki* dana. I nadalje, u svjetlu suvremenih istraživanja, očito je da su dva glavna mehanizma koja su djelovala tijekom ljudske evolucije i povijesti, međusobno povezani mehanizmi prirodnog odabira i ljudskog izbora, jer upravo je prirodni odabir proizveo mozak u čijim je prednjim režnjevima locirana sposobnost donošenja odluka.

Naša je *biološki* dana sposobnost izbora, dakle, od iznimnog ljudskog značenja. Među ostalim, to znači da smo mi, po samoj svojoj prirodi, neizbježno, etične životinje, jer u prednjim režnjevima naših mozgova imamo mehanizam za ili dobro, ili zlo.

Nadalje, kao što je to nedavno rekao R. J. Rose: »Mi nasljeđujemo dispozicije, a ne sudbine. Životni ishodi posljedice su bihevioralnih izbora tijekom života. Ti su izbori vođeni našim dispozicijskim tendencijama, a te tendencije nalaze svoj izraz unutar okolišnih prilika koje mi aktivno stvaramo.« Dakle, kao što su primijetili McGue i Bouchard: »Nasljednost psihičke funkcije ne implicira gensku određenost ljudskog

ponašanja.« Doista, postoje dobre osnove za preimenovanje naše vrste u *Homo elegans* – birajući primat.

Godine 1965., Clifford Geertz je prkosno ustvrdio: »Ne postoji ljudska priroda neovisna o kulturi«. To je zasigurno tako. Ono što se može reći na kraju dvadesetog stoljeća jest da jednako tako »ne postoji kultura neovisna o ljudskoj prirodi«.

Gledište Margaret Mead bilo je da će se antropologija razviti u »rastuće egzaktnu znanost«. Sada je očito da će se to najvjerojatnije dogoditi s pojavom jedne nove antropološke paradigme koja će u potpunosti uvažiti i biološke, i kulturne varijable, i njihovo složeno međudjelovanje.

Još je 1987. godine, u uvodniku u časopisu *Science*, Daniel Koshland proglasio: »Debata o prirodi i odgoju u pogledu ponašanja u osnovi je završena. Oboje je uključeno i morat ćemo se naviknuti živjeti s takvom složenošću.« To je neupitno tako i na kraju dvadesetog stoljeća kristalno je jasno da antropologija, iz nužde, mora djelovati unutar interakcionističke paradigme. A to, neizbježno, uključuje napuštanje boasovskog kulturalizma, što je sada potpuno prevladani sustav vjerovanja. U adolescentskom, kao i u *svom* ljudskom ponašanju, i »fiziološki uvjeti« i »kulturni uvjeti« (da upotrijebim Boasove termine) uvijek su uključeni, u varijabilnom stupnju; *nikad* nije »priroda ili odgoj«, nego uvijek »priroda i odgoj«.

Očito je, dakle, došlo vrijeme za antropološku paradigmu koja će prepoznati temeljnu važnost i bioloških, i kulturnih varijabli, i njihovog prošlog međudjelovanja, i onog koje je u tijeku. Provesti to u djelo jest – kao što govorim u pogovoru *Kobne obmane Margaret Mead* – glavni zadatak antropologije dvadeset i prvog stoljeća.

U časopisu *New Zealand Free Lance* od 12. siječnja 1938. godine bila je cijela stranica fotografija o »planinarskoj tragediji u Južnim Alpama«.* Zabilježeno je kako se Norman

* Riječ je o planinskom lancu na Južnom otoku Novog Zelanda, a ne o europskim Alpama – op. prev.

Dowling, u dobi od dvadeset i šest godina, iz Wellingtona, okliznuo na strmoj padini Mt. Evansa i otišao u smrt, povukavši dvojicu svojih pratilaca. U dobi od dvadeset i jedne godine, ja sam bio jedan od te dvojice. Da sam tada poginuo, krajnje je malo vjerojatno da bi mit Meadove o Samoi ikada bio razotkriven. Takve su nepredvidljivosti ljudske povijesti.

U primjerku *Spikea*, književnog časopisa Koledža Sveučilišta Victoria, iz 1938. godine nalazi se moja pjesma »za prijatelja poginulog na Mt. Evansu«. Sadrži dva stiha koja će poslužiti kao epitaf za sve tvrdoglave i ustrajne heretike. S tim stihovima, dakle – otprije šezdeset godina – završavam ovo namjerno nostalgичno predavanje:

*Prihvati vizije kraj, kako bi pojmio
Svu supstanciju i iluziju.*

E fili e le tai aga a le va'a
Kakvoća kanua provjerava se u dubokim vodama
(samoanska izreka)

This text is taken from *Diltheyev San: Ogledi O Ljudskoj Prirodi I Kulturi*,
by Derek Freeman, translated by Armano Srblijinović, published 2016 by Jesenski i Turk,
Zagreb, Croatia, and ANU Press, The Australian National University, Canberra, Australia.